

ІВАХІВ О. С.

<https://orcid.org/0000-0001-5932-5959>

ЄФІМОВ Г. В.

<https://orcid.org/0000-0003-3289-8292>

КАСАТКІН Є. В.

<https://orcid.org/000-0003-4786-0756>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.19-36>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ КЛЮЧОВИХ ПОНЬОТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В УКРАЇНІ

У статті задля уникнення подвійності тлумачень у подальших дослідженнях і рекомендаціях щодо приведення законодавчої, нормативно-правової та керівної баз документів у сфері оборони України, зокрема щодо організації територіальної оборони, авторами на основі опрацювання значного масиву інформації проведено історичний аналіз сутності визначення категорій «оборона», «територіальна оборона», їх співвідношення між собою, а також із функціями, заходами, завданнями територіальної оборони держави. Встановлено, що історія суперечності цих категорій та понять бере свій початок ще з часів СРСР і впродовж всього періоду незалежності не зазнала впорядкування та стандартизації.

Ключові слова: оборона, територіальна оборона, сутність, функції, заходи, завдання.

Постановка проблеми та її актуальність. Здійснення оцінки результатів організації та ведення територіальної оборони (ТрО) на всій території України потребує окремого ретельного вивчення і глибокого аналізу з метою створення сучасної моделі організації ТрО.

У цьому контексті авторами при проведенні дослідження звернуто увагу, що Закон «Про оборону України» (*Про оборону України...*, 1991) визначає «оборону України» як складну, багатоврівневу систему, в якій, відповідно до визначення та за ієрархією Закону, воєнним заходам відведено четверте місце після політичних, економічних і соціальних заходів. При цьому перші три за вагомістю заходи, на що необхідно звернути особливу увагу, забезпечуються цивільними органами держави. До цієї системи також

Івахів Олег Степанович, кандидат політичних наук, заступник начальника науково-дослідного відділу (територіальної оборони) Наукового центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Єфімов Геннадій Васильович, кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Наукового центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Касаткін Євген Володимирович, старший науковий співробітник Наукового центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Івахів О. С., Єфімов Г. В., Касаткін Є. В., 2024.

належать наукові, науково-технічні, інформаційні, правові, організаційні та інші заходи держави.

У свою чергу, в Законі України «Про основи національного спротиву» (*Про основи...*, 2021) надається визначення категорії «територіальна оборона» (ТрО), як системи загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій від наслідків надзвичайних ситуацій.

Категорії «територіальна оборона» присвячений також і окремий III розділ Закону «Про оборону України» – «Територіальна оборона. Цивільний захист», в якому зокрема зазначається, що територіальна оборона України організовується та здійснюється відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» з урахуванням особливостей, визначених законодавством про оборону, мобілізацію та правовий режим воєнного стану (*Про оборону України ...*, 1991).

Зазначене дозволяє зробити висновок, що оборонні, мобілізаційні та обмежувальні заходи тісно пов'язані із заходами та завданнями ТрО України, «відбувається гра понять та визначень», але конкретно не зазначається, які «воєнні заходи» притаманні обороні України, а які, територіальній обороні України.

Відповідно, виникає питання, чим принципово відрізняється категорія «оборона України» від категорії «територіальна оборона», особливо, чим відрізняються поняття «воєнні заходи» в категорії «оборона України» від «воєнних заходів» у категорії «територіальна оборона», відповідно це стосується змісту і сутності «загальнодержавних та спеціальних заходів». При цьому, що мається на увазі під «загальнодержавними та спеціальними заходами» в системі територіальної оборони, у жодних законодавчих, нормативно-правових, керівних документах абсолютно не визначено. Зважаючи на це, кожне міністерство або відомство складових сектору безпеки і оборони (СБтаСО) трактує зміст цих заходів на власний розсуд.

Широкомасштабна збройна агресія РФ проти нашої держави засвідчила, що в Україні продовжує залишатися низка нерозв'язаних проблемних питань і суперечностей щодо визначення сутності категорії ТрО, її організації та ведення; змісту заходів і завдань, що підлягають виконанню, як у мирний час, так і в особливий період; місця в загальній системі забезпечення обороноздатності

держави; організації управління виконанням заходів та завдань ТрО як у тилкових районах держави, так і в районах ведення бойових дій; яким чином, а головне, через кого здійснюється процес координації дій та організації взаємодії. Особливості сучасної участі складових СБтаСО у заходах з відсічі збройної агресії окреслили суттєві проблеми в організації міжвідомчої взаємодії, взаємодії з місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування населенням як в районах виконання бойових завдань, так і поза ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегія воєнної безпеки України (далі – Стратегія) (Указ... № 287/2015), передбачала створення цілісної системи територіальної оборони (ТрО). З січня 2022 р. розпочалося створення затвердженої моделі системи територіальної оборони держави (відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву»), а вже з 24 лютого 2022 р., з початком широкомасштабної агресії РФ проти України, здійснювалося її практичне випробування в умовах ведення воєнних (бойових) дій. Процес розгортання системи ТрО засвідчив необхідність здійснення ретельного аналізу її функціонування, а аналіз підходів до визначення ролі й місця ТрО в загальній системі оборони України при відбитті широкомасштабної збройної агресії РФ свідчить про доцільність в сучасних умовах визначити не тільки мету, а і сутність ТрО, а також конкретизувати зміст загальнодержавних, воєнних та спеціальних заходів у системі ТрО і, відповідно, уточнення порядку виконання основних завдань ТрО як похідних від зазначених заходів.

У зв'язку з цим вважаємо, що ключовим елементом системи забезпечення національної безпеки має стати сучасна й ефективна модель функціонування сектору безпеки і оборони держави та її складової – територіальної оборони.

Разом з цим, за роки незалежності так і не було створено моделі комплексного залучення сил та засобів СБтаСО України для забезпечення територіальної цілісності держави. Натомість, на наш погляд, відбулася заміна понять «воєнної організації держави» на «сектор безпеки і оборони держави» (Указ... № 2952/2023). На відміну від поняття «воєнна організація» (з сутністю якої, до речі, так до кінця не розібралися на законодавчому рівні), вводяться поняття «сили безпеки» та «сили оборони» (Гриценко, 1999: 33; Говоруха, 2001: 18; Нечхаєв, 2007: 25; Горovenko, 2008: 10; Поляков, 2008: 6; Кузьмук, 2012: 18; Замана, 2013: 331).

Варто визнати, що поняття «сили безпеки» та «сили оборони» достатньо загальні і переважно тотожні. При цьому, необхідно підкреслити, що будь-яке вдосконалення механізмів управління складовими СБтаСО на вищому рівні не може ефективно діяти без запровадження дієвого механізму на регіональному, а особливо на місцевому рівні.

Тому, на наш погляд, найбільш серйозна ситуація управління кризовими ситуаціями воєнного характеру утворилася на обласному (регіональному) рівні управління, особливо у відносинах між органами державної влади (місцевого самоврядування) та органами військового управління. І це незважаючи на те що діяльність структурних органів обласної державної (військової) адміністрації та місцевого самоврядування з питань оборонної роботи (територіальної оборони, мобілізації, підготовки населення до національного спротиву) визначається численними законодавчими та підзаконними актами.

Окрім намагання удосконалити законодавчу базу, питаннями удосконалення організації ТрО займалася і продовжує займатися достатньо значна кількість науковців, слід зазначити, що їхні напрацювання та пропозиції не завжди враховувалися (*Лобко, 2014: 14; Адамчук, 45; Єфімов, 2017: 26; Семененко, 2018: 19; Єфімов, 2022: 186*), а також представники інших військових формувань, депутатського корпусу, територіальних громад та пересічних громадян, які використовують засоби масової інформації з метою викладення власних поглядів на систему ТрО, особливо це спостерігалось перед початком широкомасштабної збройної агресії рф [28 – 32 та інших]. Це свідчить насамперед про їх небайдужість до проблем ТрО, але, слід все ж зазначити, що певна кількість авторів не мають досвіду практичної діяльності у цій сфері але мають досить опосередковане уявлення про сутність ТрО, її організацію, зокрема щодо роботи органів управління, а особливо штабів зон (районів) ТрО (*Бадрак, 2020: 26; Горбулін, 2021: 203; Кевлюк, 2021: 26; Белєсков, 2023: 14*).

Що стосується наукових досліджень проблем ТрО (*Палій, 2006: 237; Романченко, 2006: 38; Фролов, 2007: 21; Фролов, 2009: 10; Саганюк, 2011: 16; Панкратов, 2015: 15*), то зазначаючи їх високу важливість, ці дослідження, на думку авторів, мали характер періодичної спрямованості, а також дещо стрибкоподібний характер залежно від вектора спрямованості державної політики у

сфері безпеки, містили велике розмаїття думок і пропозицій, які в кінцевому підсумку так і не були узагальнені на основі системного підходу. Практично відсутні дослідження щодо визначення самої сутності ТрО, а також конкретизації таких понять, як «завдання», «функції» та «заходи» в системі ТрО; комплексного використання силових структур та органів державної влади і місцевого самоврядування в системі ТрО.

Разом з цим, з метою визначення сумісності завдань ТрО та ЗС України робиться спроба здійснити порівняльний аналіз визначених законами України функцій ЗС України та завдань ТрО (Фролов, 2023: 46). На наш погляд, зазначене порівняння виглядає не досить коректним. Вважаємо, що такий підхід повинен стосуватися порівняння функцій ЗС, інших складових СБтаСО і функцій системи ТрО або здійснювати порівняння заходів (завдань), які покладаються на ЗС, інші складові СБтаСО та на систему ТрО, або порівняння завдань ТрО та завдань стабілізаційних дій (операцій). Але не порівняння лише функцій ЗС України та завдань ТрО, що не відображає комплексного бачення проблеми.

Чітке визначення заходів, завдань та функцій будь-яких державних органів (складних систем), в тому числі й системи ТрО, є запорукою ефективної їх діяльності, адже теоретичних напрацювань у сфері співвідношення заходів, завдань і функцій саме категорії ТрО на сьогодні практично немає.

Мета та завдання дослідження. На підставі вивчення нормативно-правової бази України щодо організації територіальної оборони, змісту існуючих поглядів на її ведення, аналізу виконання заходів та завдань територіальної оборони її складовими під час широко-масштабної збройної агресії РФ проти України розробити пропозиції за досвідом війни щодо визначення сутності категорії «територіальна оборона», змісту загальнодержавних, воєнних та спеціальних заходів та завдань у системі територіальної оборони для подальшого внесення змін до законодавчої бази і практичного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблемні питання і суперечності щодо організації та ведення ТрО

Як вже зазначалося, початок широкомасштабної збройної агресії РФ проти нашої держави засвідчив, що в Україні продовжує залишатися низка нерозв'язаних проблемних питань і суперечностей

щодо організації та ведення ТрО, а особливо щодо співвідношення категорії «територіальна оборона» з базовими поняттями «стабілізаційні дії (операції)», «спеціальні операції на власній території», «операції з організації руху опору на тимчасово захоплених територіях», «штаби зон (районів) територіальної оборони», «військові гарнізони», «військові адміністрації», «відділи оборонної роботи військових адміністрацій», «військове командування», «начальники військових гарнізонів», «коменданти областей, районів, населених пунктів».

Необхідно визнати, що система ТрО – це складна, багаторівнева система, функціонування якої передбачає виконання широкого комплексу оборонних заходів різновідомчими структурами (міністерствами, відомствами, формуваннями) у тісній взаємодії, практично одночасно. Водночас це вимагає конкретизації завдань та порядку їх виконання, відповідно, й аналізу дій складових ТрО. Але підходи до порядку виконання завдань різновідомчими структурами в системі ТрО достатньо різні.

Варто зазначити, що задачі ТрО та стабілізаційних дій практично тотожні, основна відмінність полягає в тому, що задачі стабілізаційних дій виконуються під керівництвом командувачів створених угруповань військ у визначених смугах відповідальності, а задачі ТрО, як правило, виконуються поза смугами угруповань військ (хоча вони практично тотожні) під керівництвом Командування Сил ТрО.

Завдання ТрО визначені Законом України «Про основи національного спротиву» (*Президент підписав Закон..., 2021*), а завдання стабілізаційних дій – «Доктриною стабілізаційних операцій» (*Доктрина ... від 30.01. 2021*). Вважаємо за доцільне звернути увагу на перше завдання ТрО – своєчасне реагування і вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості. Це завдання можна тлумачити по-різному; під це завдання можна підвести будь-які дії: спеціальні, оборонні, наступальні, навчальні, евакуаційні, ліквідаційні, обмежувальні тощо. Неконкретність поставленого завдання ставить під зрив його виконання.

Що стосується завдань стабілізаційних дій, то з них були виключені такі завдання, як надання гуманітарної допомоги місцевому населенню, його захисту та евакуації з небезпечних районів; ліквідація наслідків бойових дій та проведення відбудовних робіт на важливих об'єктах життєзабезпечення. Доцільність такого рішення

є, на наш погляд, сумнівною. Тому порівняльному аналізу завдань ТрО та стабілізаційних дій (операцій) буде присвячена наступна наукова стаття.

На підставі проведених досліджень вважаємо, що сутність територіальної оборони полягає в організації координації дій та взаємодії органів управління складових територіальної оборони при плануванні та виконанні визначеного спектру загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів та завдань практично одночасно різновідомчими структурами (формуваннями) СБтаСО, контролю їх виконання, з метою підвищення обороноздатності держави і протидії воєнним загрозам, а також постійному моніторингу обстановки та факторів, що впливають на стан і результати організації підготовки і ведення територіальної оборони в сухопутній зоні відповідальності (регіоні, зоні, районі ТрО) і в підсумку на стан забезпечення обороноздатності держави.

Верховною Радою, Радою національної безпеки і оборони України, Кабінетом Міністрів України, Головнокомандувачем Збройних Сил України Командуванню Сил ТрО повинні делегуватися повноваження щодо координації дій та організації взаємодії органів управління всіх рівнів складових територіальної оборони і здійснення контролю, надання допомоги при плануванні та виконанні заходів і завдань ТрО.

Заходи та завдання територіальної оборони, що пропонуються

Враховуючи вищенаведене, з метою розмежування змісту загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів у поняттях «оборона України» та «територіальна оборона України» пропонуємо визначити конкретні заходи, які підлягають виконанню виділеними силами та засобами від складових СБтаСО безпосередньо в системі територіальної оборони (табл. 1), як складової загальних оборонних заходів держави. Кожний визначених захід територіальної оборони включає в себе виконання конкретних завдань, чітко визначеними складовими СБтаСО, що наділяються відповідними керівними повноваженнями. Підготовка до територіальної оборони є складовою підготовки держави до оборони і повинна поділятися на підготовку у мирний час та в особливий період з урахуванням особливостей, визначених законодавством України про оборону, мобілізацію та правовий режим воєнного стану.

Заходи територіальної оборони

Загальнодержавні заходи	Воєнні заходи	Спеціальні заходи
1. Забезпечення функціонування складових територіальної оборони	1. Участь у захисті, посиленні охорони та прикритті державного кордону	1. Участь у забезпеченні функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування
2. Забезпечення умов щодо стратегічного (мобілізаційного, оперативного) розгортання складових сил безпеки та оборони держави (військ, сил) або їх перегруповання (переміщення)	2. Участь у веденні спеціальних (бойових) дій	2. Організація впровадження і підтримання визначених (встановлених) заходів правового режиму воєнного стану (іншого обмежувального правового режиму) в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях (участь в їх впровадженні у смугах створених угруповань військ (сил))
3. Захист (технічне прикриття) об'єктів оборонного значення галузей національної економіки.	3. Участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення	3. Підготовка у мирний час та в особливий період виконання окремих завдань руху опору на тимчасово окупованих територіях України під керівництвом Сил спеціальних операцій ЗС України
4. Захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій	4. Участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та непередбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями	
5 Здійснення евакуаційних заходів		
6. Підготовка громадян України до національного спротиву		

Зазначені заходи трансформуються у більш детальні завдання, порядок виконання яких, сили і засоби, що залучаються, відображається у відповідних планах (планах участі) в територіальній обороні (табл. 2).

Таблиця 2

Сутність завдань територіальної оборони в системі визначених заходів

Завдання в системі загальнодержавних заходів ТрО	Завдання в системі воєнних заходів ТрО	Спеціальні завдання в системі ТрО
<p>1. Створення, підготовка та функціонування в мирний час та особливий період штабів зон (районів) територіальної оборони та добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), визначених структурних підрозділах складових ТрО та тих, що залучаються до її ведення. Створення, підготовка та функціонування в мирний час та особливий період оперативних груп від складових сектору безпеки і оборони у складі командування Сухопутних військ ЗС України та регіональних командувань (у тому числі у складі органів управління створених угруповань військ (сил))</p>	<p>1а. Організація підготовки та участь складових ТрО у захисті та посиленні охорони ділянок державного кордону у мирний час, а також поза ділянками державного кордону України (на яких здійснюється прикриття державного кордону України) під керівництвом Державної прикордонної служби. 1б. Організація підготовки та участь складових ТрО у захисті державного кордону у межах ділянок державного кордону України в районах ведення воєнних (бойових) дій або здійснення прикриття державного кордону під керівництвом відповідного військового командування (органу військового управління ЗС України)</p>	<p>1. Створення умов для забезпечення безперервного, дієвого і безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування</p>
<p>2. Моніторинг обстановки у мирний час та особливий період, що впливає на стан та результати організації підготовки та ведення територіальної оборони в сухопутній зоні відповідальності (зоні, районі ТрО)</p>	<p>2а. Організація підготовки складових ТрО в мирний час та їх участь в особливий період у веденні демонстраційних, стабілізаційних, оборонних, штурмових, пошуково-ударних, охоронних, ізоляційних, блокувальних, сторожових, супроводжувальних, евакуаційних, аварійно-рятувальних діяч, а також у протиповітряному прикритті об'єктів критичної інфраструктури (у тому числі у складі угруповань військ)</p>	<p>2. Участь у підготовці у мирний час порядку запровадження заходів правового режиму воєнного стану, а в особливий період організація його запровадження та підтримання (іншого обмежувального правового режиму) на всій території України або в окремих її місцевостях (участь у впровадженні заходів правового режиму в смугах створених угруповань військ (сил))</p>

Завдання в системі загальнодержавних заходів ТрО	Завдання в системі воєнних заходів ТрО	Спеціальні завдання в системі ТрО
	26. Підготовка у мирний час та в особливий період вжиття необхідних заходів визначеним військовим командуванням щодо організації оборони населених пунктів (поза смугами створених угруповань військ (сил) у взаємодії з штабами зон (районів) ТрО	Здійснення заходів правового режиму адміністративного обмеження (комендантської години), створення посад і функціоналу комендантів територій (населених пунктів), забезпечення громадської безпеки і порядку в населених пунктах; тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій
3. Здійснення у мирний час та особливий період комплексу скоординованих дій, визначених у планах різновідомчих міністерств і відомств (Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України Міністерства інфраструктури України, Акціонерного товариства «Українська залізниця», Державної спеціальної служби транспорту МО України та інших складових сил безпеки та сил оборони), які забезпечують своїми складовими проведення стратегічного (оперативного) розгортання складових сил безпеки та оборони держави (військ, сил) або їх перегрупування (переміщення)	3. Створення єдиної системи охорони важливих об'єктів і комунікацій у мирний час та забезпечення її функціонування в особливий період (у тому числі в тилкових смугах угруповань військ (сил))	
4. Здійснення у мирний час та особливий період комплексу скоординованих дій, визначених у планах різновідомчих міністерств і відомств, які забезпечують своїми складовими технічне прикриття об'єктів оборонного значення галузей національної економіки (у тому числі в тилкових смугах угруповань військ (сил))	4. Створення єдиної системи протидиверсійної (контрдиверсійної) боротьби у мирний час та забезпечення її функціонування в особливий період (у тому числі в тилкових смугах угруповань військ (сил))	

Завдання в системі загальнодержавних заходів ТрО	Завдання в системі воєнних заходів ТрО	Спеціальні завдання в системі ТрО
5. Здійснення у мирний час та особливий період комплексу скоординованих дій, визначених у планах різновідомчих міністерств і відомств, які організують (забезпечують, беруть участь) у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків та/або наслідків ведення воєнних (бойових) дій (у тому числі в тилкових смугах угруповань військ (сил))		
6. Підготовка у мирний час та здійснення в особливий період комплексу скоординованих дій, визначених у планах різновідомчих міністерств і відомств щодо проведення спланованих евакуаційних заходів		
7. Здійснення у мирний час та особливий період комплексу скоординованих дій щодо підготовки громадян України до національного спротиву (до військової служби), які виконуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах освіти і науки, органами Міністерства оборони України, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України		

Виходячи із вищевизначеного змісту загальнодержавних, воєнних спеціальних заходів та завдань у системі ТрО визначаються повноваження та деталізуються завдання (відповідальні за їх виконання) державних органів влади (структур), а також органів місцевого самоврядування і добровольчих формувань у системі ТрО, які повинні відобразитися в законодавчих актах.

Висновки. При дослідженні проблем організації та функціонування системи управління оборонними заходами, зокрема територіальною обороною, перш за все, слід дати остаточні відповіді на наступні питання: що являє собою сама система ТрО в умовах широкомасштабної збройної агресії (відповідно, необхідне уточнене визначення її сутності, мети, змісту загальнодержавних, спеціальних і воєнних заходів та конкретизації основних завдань територіальної оборони, які підлягають виконанню в сучасних умовах); які складові сектору безпеки і оборони залучаються до виконання визначених завдань в системі ТрО; які органи управління доцільно використовувати (створювати) у системі ТрО (їх організаційно-штатна структура, кількість і склад робочих, оперативних груп на пунктах управління; яка система зв'язку та АСУВ(С) повинна використовуватися в системі ТрО). Також це вимагає здійснення аналізу різних поглядів на створення системи ТрО в державі, існуючої нормативно-правової бази з питань воєнної (національної) безпеки України, її впливу на організацію територіальної оборони, розподілу завдань, функцій і повноважень між суб'єктами управління територіальною обороною.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок щодо розбалансованості воєнної науки у сфері створення єдиного понятійного апарату, який повинен стосуватися всіх складових забезпечення обороноздатності держави, і свідчить, що організація підготовки до ведення спільних дій у взаємодії між військовими формуваннями, правоохоронними органами та органами державної влади (місцевого самоврядування) є вирішальним чинником для досягнення загальної мети – забезпечення національної безпеки держави.

При цьому надзвичайно важливо виділити два способи організації та управління заходами ТрО: перший – на території, де безпосередньо ведуться бойові дії військовими формуваннями (у районах ведення операцій) і, крім бойових завдань щодо знищення противника, одночасно виконуються заходи територіальної оборони; другий – поза межами ведення бойових дій (основний), на

території, де регулярні війська відсутні або виконують окремі завдання оборони держави.

У зв'язку з цим виникає необхідність організації проведення комплексу наукових досліджень щодо створення нових моделей як системи територіальної оборони держави, так і системи організації підготовки населення до національного спротиву, організації науково-дослідної роботи щодо наукового супроводження цих процесів із залученням потенціалу військово-наукових закладів та установ. З цією метою Командування територіальної оборони ЗС України розпочало роботу щодо створення сучасної моделі ТрО держави із залученням фахівців Центрального науково-дослідного інституту ЗС України, Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного та Національного університету оборони.

Використані посилання

Адамчук М. М., Бабков А. Ю., Башкатов Є. Г. (2014). Методика визначення раціонального складу угруповання військ (сил) для виконання завдань у сфері безпеки. *Честь і закон*. 2014. № 1 (48). С. 43 – 47.

Бадрак Д. (2020). Територіальна оборона як асиметричний захист від російської загрози. Яка ситуація в Україні? *День*. 2020. № 88.

Бартка Т. (2022). Сили територіальної оборони України у війні. Отримані уроки (аналітична довідка щодо застосування Сил територіальної оборони ЗС України у бойових діях на прикладі XXX бригади). URL: <https://sz.uzhgorod.ua/syly-terytorialnoyi-oborony-ukrayinu-u-vijni-otrymani-uroky/> [Дата звернення 02.08.2024].

Белесков М., Муравейник А. (2023). *Узагальнення та оцінка досвіду застосування сил територіальної оборони в 2022 році в рамках відбиття повномасштабної агресії РФ проти України, а також роль та місце Сил ТрО в майбутній структурі Сил оборони України*. ГО «Повернись живим!». Київ.

Горбулін В. (2021). *Як перемогти Росію у війні майбутнього*. Київ: Брайт Букс, 2021. 248 с.

Горovenko В., Лобко М. (2008). Проблеми визначення складу Воєнної організації держави та планування її розвитку. *Наука і оборона*. 2008. № 1. С. 8 – 12.

Гриценко А., Перепилиця Г. (1999). Про функції Воєнної організації держави. *Наука і оборона*. 1999. № 1. С. 28 – 33.

Говоруха В. В., Бабков Ю. П. (2001). До питання визначення функцій Воєнної організації держави. *Наука і оборона*. 2001. № 2. С. 14 – 19.

Доктрина стабілізаційних операцій (2021). Затверджена НГШ ЗС України від 30.01.2021. Центр планування застосування Об'єднаного штабу командування Об'єднаних Сил ЗС України 27. ВКП 3-132(03).

Сфімов Г. В., Мінасов В. С., Шарий В. І. (2017). Нові підходи до організації та ведення територіальної оборони держави в сучасних умовах за досвідом анти-терористичної операції. *Збірник наукових праць Військової академії*. Одеса. 2017. № 2 (8). С. 20 – 28.

Сфімов Г. В., Івахів О. С., Касаткін Є. В. (2022). Територіальна оборона України в умовах українсько-російської війни: історичні аспекти. *Військово-науковий збірник*. Львів. 2022. № 38. С. 182 – 205.

Закон України (1991). *Про оборону України*. Від 6 грудня 1991 № 1932-ХІІ (зі змінами від 20.09.2019 № 133-ІХ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. [Дата звернення 30.07.2024]

Закон України (2018). *Про національну безпеку України* : Від 21.06.2018 № 2469-VІІІ (зі змінами №2952 від 24.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. [Дата звернення 30.07.2024]

Закон України (2021). *Про основи національного спротиву*. Від 16.07.2021 № 1702-ІХ (зі змінами від 10.04.2023 № 3022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. [Дата звернення 30.07.2024]

Замана В. М., Ткачук П. П., Єфімов Г. В., Грабчак В. І., Яковлев М. Ю. (2013). *Воєнна організація, сектор безпеки, територіальна оборона держави: оборонний аспект*. Монографія. Львів: АСВ, 2013. 339 с.

Кевлюк В. (2021). *Цільова модель територіальної оборони України* (аналітична доповідь). Центр оборонних стратегій. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-Tsilova-model-terytorialnoi-oborony-Ukrainy-ukr.pdf>. [Дата звернення 25.07.2024]

Кузьмук О. І. (2012). Від Воєнної організації до Сектору безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2012. № 4. С. 12 – 21.

Лобко М. М., Ковальчук П. А. (2014) Розвиток керівництва в сфері оборони держави на основі аналізу ходу проведення АТО. *Труди університету*. 2014. № 4 (125). С. 13 – 15.

Міт'ягін О. О. (2017). *Охорона оперативного і військового тилу Червоної Армії та вермахту на території України (1941-1944 рр.)*: дис. канд. іст. наук: УДК 355.535.1.94. НУО України. К., 2017. 192 с.

Нечхав С. (2007). Погляди на зміст і структуру Концепції розвитку Воєнної організації держави. *Наука і оборона*. 2007. № 3. С. 23 – 27.

Палій В. В. (2006). *Обґрунтування завдань Збройних Сил України при веденні територіальної оборони*. Будівництво Збройних Сил, ЦНДІ ЗС України. Київ. 2006. 237 с.

Панкратов Є. С., Єфіменко В. І. (2015). Територіальна оборона. *Оборонний вісник*. 2015. № 11. С. 12 – 16.

Поляков Л., Корендович В., Рудницький І. (2008). Воєнна організація держави і сектор безпеки: актуальні питання інституціоналізації та розвитку. *Наука і оборона*. 2008. № 1. С. 3 – 7.

Постанова Кабінету Міністрів України (2020). *Про затвердження Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан*. Від 8 липня 2020 року № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>. [Дата звернення: 02.08.2024]

Постанова Кабінету Міністрів України (2021). *Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони*. Від 29.12.2021 № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text>. [Дата звернення. 02.08.2024]

Постанова Кабінету Міністрів України (2021). *Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан*. Від 29.12.2021 № 1455 (зі змінами № 1000 від 15.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>. [Дата звернення: 02.08.2024]

Постанова Кабінету Міністрів України (2021). *Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану*. Від 29.12.2021 № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>. [Дата звернення: 02.08.2024]

Романченко І. С., Фролов В. С. (2009). Роль і місце територіальної оборони України в загальній системі оборони держави. *Наука і оборона*. 2009. № 1. С. 36 – 39.

Саганок Ф., Гуменюк В. (2011). Територіальна оборона: резерв обороноздатності країни. *Військо України*. 2011. № 6. С. 15 – 17.

Семененко В. М., Лобко М. М., Кириченко С. О., Овчаренко С. М. (2018). Аналіз і шляхи удосконалення територіальної оборони України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2018. № 2 (63). С. 18 – 23.

Слюсаренко А. В., Єфімов Г. В. (2017). Організація охорони та оборони тилової смуги діючих угруповань військ (сил) – історія та сучасність. *Збірка наукових праць II Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції «Війна на Донбасі. 2014 – 2016 рр.»*. Київ. Національний військово-історичний музей. 2017. С. 37 – 44.

Указ Президента України (2015). *Про Стратегію національної безпеки України*. Від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> [Дата звернення 06.08.2024]

Указ Президента України (2021). *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»*. Від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>. [Дата звернення 06.08.2024]

Фролов В. С., Романченко І. С., Палій В. В. (2007). Територіальна оборона України: якою їй бути? *Наука і оборона*. 2007. № 1. С. 12 – 21.

Фролов В. С., Романченко І. С., Палій В. В. (2009). Шляхи підвищення ефективності системи управління територіальною обороною України. *Наука і оборона*. 2009. № 4. С. 6 – 11.

Фролов В.С. (2010). *Обґрунтування механізму щодо визначення необхідного складу військових формувань територіальної оборони в зоні воєнного конфлікту*. Дисертація. канд. військ. наук : спец. 20.01.05 – Будівництво Збройних Сил. ЦНДІ ЗС України. – Київ, 2010. – 191 с.

Фролов В. С. (2023). Рекомендації щодо побудови, удосконалення та організації застосування системи територіальної оборони України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2023. № 2 (78). С. 44 – 49.

References

Adamchuk M.M., Babkov A.Y., Bashkatov E.G. (2014). Methodology for determining the rational composition of a grouping of troops (forces) to perform security tasks. *Chest' i Zakon*. 2014. No. 1 (48). Pp. 43-47. (ukr).

Badrak D. (2020). Territorial defense as an asymmetric defense against the Russian threat. What is the situation in Ukraine? *Day*. 2020. No. 88. (ukr).

Bartka T. (2022). The Territorial Defense Forces of Ukraine in War. Lessons Learned (analytical note on the use of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine in combat operations on the example of the XXX Brigade). URL: <https://sz.uzhgorod.ua/syly-terytorialnoyi-oborony-ukrayiny-u-vijni-otrymani-uroky/> (ukr). [Accessed 02.08.2024].

Beleskov M., Muraveinyk A. (2023). *Summarizing and assessing the experience of using the territorial defense forces in 2022 as part of repulsing the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the role and place of the TRo Forces in the future structure of the defense forces of Ukraine*. NGO “Come Back Alive!” Kyiv. (ukr).

Horbulin V. (2021). *How to defeat Russia in the war of the future*. Kyiv: Bright Books, 2021. 248 p. (ukr).

Horovenko V., Lobko M. (2008). Problems of determining the composition of the Military Organization of the State and planning its development. *Science and Defense*. 2008. No. 1. P. 8-12. (ukr).

Hrytsenko A., Perepylytsia G. (1999). On the functions of the Military Organization of the State. *Science and Defense*. 1999. No. 1. P. 28-33. (ukr).

Govorukha V.V., Babkov Y.P. (2001). To the question of determining the functions of the military organization of the state. *Science and Defense*. 2001. No. 2. Pp. 14-19. (ukr).

Doctrine of Stabilization Operations (2021). *Approved by the National Guard of the Armed Forces of Ukraine* on 30.01.2021. Center for Planning the Use of the Joint Staff of the Joint Forces Command of the Armed Forces of Ukraine 27.VKP 3-132 (03). (ukr).

Yefimov G.V., Minasov V.S., Sharyi V.I. (2017). New approaches to the organization and conduct of territorial defense of the state in modern conditions based on the experience of the anti-terrorist operation. *Collection of scientific papers of the Military Academy*. Odesa. 2017. No. 2 (8). Pp. 20-28. (ukr).

Yefimov G.V., Ivakhiv O.S., Kasatkin E.V. (2022). Territorial defense of Ukraine in the context of the Ukrainian-Russian war: historical aspects. *Military scientific bulletin*. Lviv. 2022. № 38. P. 182-205. (ukr).

Law of Ukraine (1991). *On the Defense of Ukraine*. No. 1932-XII of December 6, 1991 (as amended on September 20, 2019, No. 133-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (ukr). [Accessed 30.07.2024].

Law of Ukraine (2018). *On the National Security of Ukraine*: No. 2469-VIII of 21.06.2018 (as amended by No. 2952 of 24.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (ukr). [Accessed 30.07.2024].

Law of Ukraine (2021). *On the basis of national resistance*. ukr, No. 1702-IX of 16.07.2021 (as amended on 10.04.2023 No. 3022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (ukr). [Accessed 30.07.2024].

Zamana V.M., Tkachuk P.P., Efimov G.V., Grabchak V.I., Yakovlev M.Y. (2013). *Military Organization, Security Sector, Territorial Defense of the State: Defense Aspect*. Monograph. Lviv: DIA, 2013. 339 p. (ukr).

Kevliuk V. (2021). *Target model of territorial defense of Ukraine (analytical report)*. ukr, Center for Defense Strategies 2021. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/doslidzhennya/CDS-Tsilova-model-terytorialnoi-oborony-Ukrainy-ukr.pdf>. (ukr). [Accessed 25.07.2024].

Kuzmuk O.I. (2012). From the Military Organization to the Security and Defense Sector of Ukraine. *Science and Defense*. 2012. № 4. P. 12-21. (ukr).

Lobko M.M., Kovalchuk P.A. (2014) Development of leadership in the field of state defense based on the analysis of the ATO. *University Proceedings*. 2014. No. 4 (125). Pp. 13-15.

Mityagin O.O. (2017). *Protection of the Operational and Military Rear of the Red Army and the Wehrmacht on the Territory of Ukraine (1941-1944)*: Candidate of Historical Sciences: UDK 355.535.1.94. NUO of Ukraine. Kyiv, 2017. 192 p. (ukr).

Nechhaev S. (2007). Views on the Content and Structure of the Concept of Development of the Military Organization of the State. *Science and Defense*. 2007. No. 3. Pp. 23-27. (ukr).

Paliy V.V. (2006). *Substantiation of the tasks of the Armed Forces of Ukraine in conducting territorial defense*. Construction of the Armed Forces, Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine. Kyiv, 2006. 237 p. (ukr).

Pankratov E.S., Efimenko V.I. (2015). Territorial defense. *Defense Bulletin*. 2015. № 11. P. 12-16. (ukr).

Polyakov L., Korendovych V., Rudnytskyi I. (2008). Military organization of the state and security sector: topical issues of institutionalization and development. *Science and Defense*. 2008. No. 1. Pp. 3-7. (ukr).

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2020). *On Approval of the Procedure for Implementation of Measures during the Introduction of Curfew and Establishment of a Special Light Camouflage Regime in Certain Areas where Martial Law is Introduced*. No. 573 of July 8, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>. (ukr). [Accessed 02.08.2024].

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). *On approval of the Model Regulation on the Headquarters of the Territorial Defense Zone (District)*. No. 1442 of 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#Text>. (ukr). [Accessed 02.08.2024].

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). *On approval of the Procedure for establishing a special regime of entry and exit, restriction of freedom of movement of citizens, foreigners and stateless persons, as well as movement of vehicles in Ukraine or in certain areas where martial law has been introduced*. No. 1455 of 29.12.2021 (as amended by No. 1000 of 15.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>. (ukr). [Accessed 02.08.2024].

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). *On Approval of the Procedure for Checking Documents of Persons, Inspection of Things, Vehicles, Luggage and Cargo, Office Premises and Housing of Citizens in Ensuring the Measures of the Legal Regime of Martial Law*. No. 1456 of 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>. (ukr). [Accessed 02.08.2024].

Romanchenko I.S., Frolov V.S. (2009). The role and place of territorial defense of Ukraine in the overall system of state defense. *Science and Defense*. 2009. № 1. P. 36-39. (ukr).

Sahaniuk F., Humeniuk V. (2011). Territorial defense: reserve of the country's defense capability. *Viysko Ukrainy*. 2011. № 6. P. 15-17. (ukr).

Semenenko V. M., Lobko M. M., Kyrchenko S. O., Ovcharenko S. M. (2018). Analysis and Ways to Improve the Territorial Defense of Ukraine. *Collection of scientific papers of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine*. 2018. No. 2 (63). P.18-23. (ukr).

Slyusarenko A.V., Yefimov G.V. (2017). Organization of Protection and Defense of the Rear Area of Active Groups of Troops (Forces) – History and Modernity. *Collection of scientific papers of the II All-Ukrainian scientific military-historical conference “War in Donbas. 2014-2016”*. Kyiv., National Military History Museum. 2017. P. 37-44. (ukr).

Decree of the President of Ukraine (2015). *On the National Security Strategy of Ukraine*. No. 287/2015 of 26.05.2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (ukr). [Accessed 06.08.2024].

Decree of the President of Ukraine (2021). *On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 «On the Military Security Strategy of Ukraine» of March 25, 2021* No. 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>. (ukr). [Accessed 06.08.2024].

Frolov V.S., Romanchenko I.S., Paliy V.V. (2007). Territorial defense of Ukraine: what should it be? *Science and Defense*. 2007. № 1. P. 12-21. (ukr).

Frolov V.S., Romanchenko I.S., Paliy V.V. (2009). Ways to improve the efficiency of the territorial defense management system of Ukraine. *Science and Defense*. 2009. № 4. P. 6-11. (ukr).

Frolov V.S. (2010). *Substantiation of the mechanism for determining the necessary composition of military formations of territorial defense in the zone of military conflict*. D. thesis: specialty 20.01.05 – Construction of the Armed Forces. Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine. Kyiv, 2010. 191 p. (ukr).

Frolov V.S. (2023). Recommendations for the construction, improvement and organization of the use of the territorial defense system of Ukraine. *Collection of scientific papers of the Center for Military Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine*. 2023. № 2 (78). P. 44-49. (ukr).

Ivachiv O., Yefimov G., Kasatkin E.
**HISTORICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF KEY CONCEPTS
OF THE ORGANIZATION OF TERRITORIAL DEFENSE OF UKRAINE**

In the article, in order to avoid double interpretations in further research and recommendations regarding the introduction of legislative, regulatory and management documents in the field of defense of Ukraine, in particular regarding the organization of territorial defense, the authors, based on the processing of a significant array of information, conducted a study of the essence of defining such categories as: "defense", "territorial defense", their relationship with each other, as well as with the functions, measures, tasks of territorial defense of the state. It has been established that the history of the contradiction of these categories and concepts dates back to the times of the Soviet Union and throughout the entire period of independence was not regulated and standardized

Evaluation of the results of organization and conduct of territorial defense (TD) throughout Ukraine requires a separate thorough study and in-depth analysis with a view to creating a modern model of TD organization.

It is noted that the Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Resistance" defines the category of "territorial defense" as a system of national, military and special measures carried out in peacetime and in a special period in order to counter military threats, as well as to assist in protecting the population and territories from the consequences of emergencies. At the same time, it does not specifically define which "military measures" are inherent in the defense of Ukraine and which are inherent in the territorial defense of Ukraine. The article attempts to clarify these concepts, especially the difference between the concepts of "military measures" in the category of "defense of Ukraine" and "military measures" in the category of "territorial defense", and the same applies to the content and essence of "national and special measures".

The article argues that the tasks of the TD are derived from a set of national, military and special measures (as a system that is being created), and not vice versa, as for some reason it is commonly believed that the tasks are the basis, as opposed to the set of TD measures. It is necessary to clearly understand what is primary and what is secondary and how they differ from each other.

Keywords: defense, territorial defense, essence, functions, measures, tasks.